

Kategoriju daba un filozofijas priekšmeta jautājums

Vilis Daberts, *University College of Economics and Culture*

Kopsavilkums. Rakstā tiek parādīta viena no iespējām filozofijas specifikas noskaidrošanā. To autors saista ar kategoriju dabas noskaidrošanu. Ne visas kategorijas ir paši vispārīgākie termini. Kategorijas ir lietderīgi aplūkot kā domāšanas procesa robežgadījumus (galējos produktus). Ir jāšķir vismaz 4 domāšanas procesi un to produkti, saistībā ar kuriem rodas kategorijas – vispārināšana, sintēze, analīze un arī idealizācija. Kategoriju un filozofijas jautājumu sfēra ir saistāma ar robežas un beigu (gala) fenomenu. Filozofija ir pasaules redzējums caur izziņas dažādu kustību galaproduktiem, caur tās maksimumiem un minimumiem.

Atslēgas vārdi: kategorija, kategoriju rašanās veids, domāšanas procesa gala produkti, filozofijas teorijas pamatelementi, robežtermini.

I. IEVADS

Saskaņā ar vispārpieņemtiem principiem, katrai zinātnei (piemēram, bioloģijai), katrai mācībai vispār (arī, piemēram, teoloģijai) ir jābūt savam priekšmetam un (saskaņā ar tā specifiku) arī savām priekšmeta pētīšanas metodēm. Noteiktas zināšanu sfēras priekšmeta specifikas meklējumu grūtības var radīt zināmu problēmizjūtu, ka šādā jautājuma nostādnē kaut kas nav kārtībā. Konkrētas zināšanu sfēras – filozofijas - priekšmeta un tā izpratnes mainīgums varētu liecināt, ka tās cieša piesaiste noteiktai ontoloģijai nav īsti precīza un ir zināmā pretrunā ar filozofijas attīstības gaitu.

Dotais raksts uzstājas kā mēģinājums parādīt vienu no iespējām filozofijas specifikas noskaidrošanā. Šādu iespēju autors redz metodoloģiskās analīzes virzienā un saista ar kategoriju dabas noteiktu momentu noskaidrošanu.

Filozofijas izpratnē zināmu vietu aizņem priekšstati par filozofijas sasaisti ar noteiktu priekšmetisku sfēru. Tā Aristotelis uzskata, ka filozofijas izpētes objekti ir esošā pirmcēloņi, esošā būtība, dievs kā pirmkustinātājs, stoīķi filozofijas priekšmetisko lauku iezīmē caur tādu objektu analīzi, kurus pēc saviem mērķiem aptver tādas disciplīnas kā loģika; fizika; ētika. Epikūram filozofija ir mācība par laimi, tās nosacījumiem, vēlāk L. Feierbahs uzskata, ka vienīgā (patiesā) filozofija var būt tikai antropoloģija – mācība par cilvēku. H. Rikertam filozofija ir mācība par vērtībām u.tml.

Zināmas atkāpes no priekšmetiskas sasaistes filozofijas izpratnē parādās tādā filozofijas definīcijā kā mācība par dabas, sabiedrības un domāšanas vispārīgām likumsakarībām. Šeit blakus noteiktai priekšmetiskai sfērai - dabas, sabiedrības un domāšanas likumsakarībām – parādās norāde par šo likumsakarību vispārību, tādējādi realizējot izeju no tīri priekšmetiskas sfēras uz funkcionālo. Priekšmets ar pazīmēm (īpašībām, attiecībām) zināmā mērā ir nodalāms (ideāli, apziņā) no funkcionālās sfēras. Būt vispārējai, vienreizējai vai specifiskai ir funkcionāla pazīmes īpašība, kas (funkcionalitāte) stāv pretī priekšmetiem un to substrātiskām (cieši saistītām ar priekšmetu) pazīmēm (īpašībām, attiecībām).

Pāreja uz funkcionalitātes sfēru iezīmējas arī tādā filozofijas definīcijā kā mācība par cilvēka un pasaules attiecībām. Ja runa ir par pasauli kopumā un nevis tās noteiktu fragmentu vai vairākiem fragmentiem, tad šeit iezīmējas vienreizējības moments, kas arī ir minētā funkcionalitātes sfēra.

Zināmas atkāpes no priekšmetiskas sasaistes filozofijas izpratnē iezīmējas arī pie tādas pieejas, kas parādās L. Vītgenšteina sekojošos vārdos no *Loģiski-filozofiskā traktāta*: „Filozofija ir nevis mācība, bet gan darbība. Filozofisks darbs būtībā sastāv no izskaidrojumiem” [2, 53]. Norāde uz mācības noliegumu pēc būtības nozīmē aiziešanu no priekšmetiskās sfēras. L. Vītgenšteins, citiem vārdiem, piekrīt tiem autoriem, kas saka, ka filozofijas specifika ir jāmeklē ārpus priekšmetiskās sfēras īpatnību meklējumiem.

Kas tad varētu veidot filozofisko zināšanu specifiku? Slavenais Austrālijas filozofs Deivids Armstrongs vienā savā intervijā [1] ir teicis, ka viņš ir daudz domājis par sociāli politiskām problēmām, bet viņš nav domājis par tām kā filozofs. Acīmredzot D. Armstrongs domā, ka filozofa skatījums uz šīm problēmām atšķiras no parasta, ne-filozofa skatījuma. Kādā virzienā jārisina šis filozofiskais uzdevums? Kā pievilcīgs līdzeklis šā uzdevuma - filozofijas specifikas noskaidrošana – risinājumā, domājams, uzstājas metodoloģiskā analīze, kuras dabiskais elementārs solis ir filozofiskā pamata, kā tas iezīmējas vēsturiski un teorētiski, analīze. Vēsturiskais ir tikai viens no teorētiskā, teorijas opozīcijām (priekšmets izmaiņās un priekšmets savā konstantā struktūrā). Citas opozīcijas: teorija opozīcijā pret praksi (vērojoša attieksme pret īstenību, novērotāja, kas cenšas eliminēt visu subjektīvo no izziņamā objekta, darbība un aktīva attieksme pret objektu, ieinteresētība darbībā un tās rezultātos, prakses mērķi ir ārpus teorijas); teorija opozīcijā pret pieredzi (teorija kā tāda, pati par sevi un pieredzē teorija tiek pārbaudīta, verificēta, falsificēta).

Par filozofisko pamatu lielam lielais filozofu vairums atzītu kategorijas. Kategorijas ir filozofisko teoriju struktūrelementi, šīs teorijas cementējošs materiāls. Kas ir filozofijas kā teorijas specifika, lielā mērā nosaka tieši kategoriju daba.

Saskaņā ar tradicionālo pieeju filozofiskām kategorijām tās ir pēc apjoma plašākie termini. Viens no īpatnējās kategoriju sistēmas izveidotājiem – Aristotelis – apgalvoja, ka kategoriju ir tikpat daudz, cik sprieduma tipu. un ka sprieduma subjektam un predikātam jāpieder pie vienas un tās pašas kategorijas. Interesanti, ka sengrieķu filozofs šķīra kategorijas un predikābilijas (skat., piemēram, [3, 54 – 56; 4, 357 – 358]).

Elementārs piemērs kategorijām kā vispārināšanas rezultātam ir pasaules skatījums caur lietas un pazīmes (īpašības, attiecības) prizmu. Daudzas kategorijas kā īpaši termini tiešām rodas noteiktas procedūras – vispārināšanas - robežgadījumā. Hrestomātisks piemērs šādai vispārināšanai ir sekojoša ķēdīte: *bērzs – lapu koks – koks – augs – organisms –*

dzīva sistēma – sistēma – lieta (plašā nozīmē). Ja termina loģiskā vispārināšana ir pāreja no noteikta termina ar noteiktu apjomu uz terminu ar citu – jau plašāku apjomu, tad konkrēta pāreja - *menca* → *zivs* - no termina satura viedokļa iezīmē šādu situāciju: *menca* = (P_1 – būt zivij; P_2 – būt saistītai ar jūru; P_3 – būt saistītai ar ziemeļu vai mēreno klimatisko joslu; P_4 – būt ar mīkstām zvīņām; P_5 – būt lietojamai pārtikā) → *zivs* = (P_1 – būt zivij).

Dotā situācija parāda, ka vispārināšanu varētu uztvert arī kā operāciju, kurā mēs samazinām saturiskā termina pazīmes, atmetam tās: $P_1; P_2; P_3; P_4; P_5 \rightarrow P_1$.

Loģikas un filozofijas vēsturē šādi izprasta vispārīgā daba ir pazīstama ar nosaukumu *abstrakti vispārējais*. Šajā sakarībā runā par vispārējām īpašībām, pazīmēm. Vispārējā īpašība ir tas, kas apvieno noteikta daudzuma priekšmetus vienotā kopumā. Vispārējais termins kā termins, kas apzīmē vispārējo īpašību nesējus (piemēram, *zivs*), apvieno visus tos dzīvniekus, uz kuriem var attiecināt šo terminu. Nedaudz atšķirīga ir I.Kanta kategoriju izpratne – tās viņam ir īpatnējas domāšanas formas – apriori sapratnes jēdzieni (atšķirībā no laika un telpas kā apriorām juteklības formām un idejām kā apriorām prāta formām).

Tomēr jau nedaudz terminu uzskaitījums liek domāt, ka ne visas kategorijas ir paši vispārīgākie termini. „Pasaule”, „Visums”, „realitāte”, „esamība”, „matērija” u.tml. ir termini, kas tikko apskatītajā vispārināšanas ainā neiekļaujas, un var būt apskatāmi kā attiecīgās kategoriju izpratnes kontrapriemēri. Minētie termini ir atsevišķi (singulāri) termini.

No šejienes vairāki secinājumi. Ja atstājam kategoriju sarakstā arī minētos kontrapriemērus, tad, šķiet, ne sevišķi precīza ir tradicionālā kategoriju izpratne: kategorijas ir ne tikai vispārināšanas rezultāti - pēc apjoma plašākie termini, bet arī noteikts skaits atsevišķu terminu. Līdz ar to jāsaprot, ka filozofija visās savās sastāvdaļās nevar būt apskatāma tikai kā atsevišķo un mazāk vispārīgo zināšanu vispārinājums. Domas kustībai jābūt nedaudz savādākai – tādai, kas rezultātā dotu ne tikai vispārinājumus. Tāpēc, domājams, neder arī bieži pieminētā filozofijas definīcija, ka filozofija ir mācība par dabas, sabiedrības un domāšanas pašām vispārīgākajām likumsakarībām. Definīcijā pieprasītā vispārības aina nevar būt vispārējo un atsevišķo terminu sadarbības rezultāts.

Filozofisko teoriju daudzveidība, tverta to intuitīvi fiksētā un tradicionāli pieņemtā vienotībā, parāda, ka šo teoriju saturā esošie elementi – kategorijas - pēc savas dabas ir stipri daudzveidīgāki un satur ne tikai vispārināšanas un ierobežošanas rezultātus, bet arī kaut ko citu.

Lai šo citu apjēgtu un saprastu kā vienotu, literatūrā (skat., piemēram, [5, 8 – 10]) tiek piedāvāta cita kategoriju dabas izpratne - kategorijas ir lietderīgi aplūkot kā domāšanas procesa robežgadījumus (galējos produktus). Ir jāšķir vismaz trīs domāšanas procesi un to produkti, saistībā ar kuriem rodas kategorijas – apskatītā vispārināšana, sintēze un analīze.

Kategoriju rašanās sintēzes ceļā zināmā mērā ir jau iepazīta, jo iepriekš tika apskatītas kategorijas, kas rodas sintēzes ceļā. Un tiešām - „pasaule”, „Visums”, „realitāte”, „esamība”, „matērija (nearistoteliskā nozīmē - kā objektīva realitāte)”, „daudzais”, „esošais”, „vienotais” u.tml. ir termini, kas rodas noteiktā domāšanas kustībā, kas gan nav vispārināšana. Shematiski šo kustību var ierāmēt sekojoši: priekšmeti, kas samērojami ar cilvēka parametriem – makroobjekti;

makroobjektu apvienošana jaunā veselumā; šo veselumu apvienošana jaunā veselumā utt.

Pretējā virzienā iet process, kura rezultātā rodas cita veida kategorijas. Šī procesa shematisms iezīmējas sekojošā veidā: makroobjektu sadalīšana daļās; šo daļu sadalīšana jaunās daļās; šo daļu sadalīšana atkal jaunās daļās u.tml. Kā rāda noteikti pētījumi [5, 53 – 54], šādi izprastai analīzei ir divi veidi (diskrētās un kontinuālā domāšanas rezultāti) un attiecīgi divi shematismi: 1. priekšmets $\Rightarrow$ elements un struktūra; elements $\Rightarrow$ jauni elementi un struktūra; 2. priekšmets $\Rightarrow$ substrāts un forma; substrāts $\Rightarrow$ jauns substrāts un jauna forma. Šādu procesu un tajos iemiesoto shematismu rezultātā ir iegūstamas kategorijas „elements”, „struktūra”, „attiecība”, „(tīrā) matērija (Aristoteļa nozīmē)”, „(tīrā) forma”, „substance”, „akcidence”.

Iezīmētās kategoriju iegūšanas procedūras - vispārināšana, sintēze un analīze – domājams, neizsmel kategoriju iegūšanas ceļus. Pie tiem varētu pieskaitīt arī tādu domāšanas operāciju kā idealizācija - procedūra, kuras rezultātā top objekts ar pazīmēm (īpašībām vai attiecībām), kuru vērtība sasniedz noteiktu robežgadījumu. Kā idealizācijas noteikti piemēri uzstājas termini: „absolūti melns ķermenis”, „absolūti ciets ķermenis”, „ideāla gāze”, materiāls punkts, nesaspiežams šķidrums, punkts u.tml. Šādi termini ir tukši termini. To objekti ārpus apziņas neeksistē.

Idealizācijas procesā var izdalīt sekojošus etapus: 1. tiek mainīti noteiktu apstākļu, nosacījumu (kuros atrodas objekts) kvantitatīvie parametri dilstošā virzienā (dažreiz augošā); 2. tiek fiksēta šo apstākļu vienveidīga saistība ar noteiktām objekta pazīmēm; 3. pieņemot, ka apstākļi (nosacījumi) samazinās līdz nullei (dilstšanas gadījumā), pāriet pie objekta noteiktu pazīmju robežgadījuma.

Idealizācijas procesā var saskatīt gan kopīgas iezīmes ar abstrakcijas procesu - noteiktu priekšmeta pazīmju (lieko, nebūtisko, nesvarīgo u.tml.) „atmešana” apziņā, kad „rodas” priekšmets „tīrā” veidā, gan atšķirīgas - jaunu, neesošu pazīmju „pierakstīšana” priekšmetam.

Lai idealizācijas procesā rastos kategorijas un nevis vienkāršas idealizācijas kā agrāk apskatītie „absolūti melnais ķermenis”, „absolūti cietais ķermenis”, „ideāla gāze”, materiālais punkts, nesaspiežamais šķidrums, terminu veidošanā atkal jāaiziet līdz zināmai robežai, kas vairs nav tikai noteiktu pazīmju robežgadījums. Kā varēja saprast no iepriekš teiktā, arī, teiksim, vispārināšanas vai sintēzes procesi varēja apstāties pusceļā un kategorijas nerastos: piemēram, jau zināmajā ķēdītē - *bērzs – lapu koks – koks – augs – organisms – dzīva sistēma – sistēma – lieta* (plašā nozīmē) – process objektīvu vai subjektīvu apstākļu dēļ var palikt pie *auga* vai *organisma*, kas kā „pusceļa” produkti nav kategorijas.

Idealizācijas gadījuma analīze var parādīt, ka robežas jautājums nebūt nav vienkāršs. Dažas grūtības var mēģināt ieskicēt ar termina *haoss* palīdzību. Vai *haoss* ir filozofiska kategorija?

Jau senajā Grieķijā *haoss* norāda uz sava veida bezdibeni (bezzīmēra telpu), no kura dzīlēm radās pirmās dievības (Geja, Tartars, Eross u.tml.) (Hesioda (7. gs. p.m.ē.) „Teogonija”). Agrīnās kristietības periodā *haoss* - nekārtība, juceklis. Līdzīgi arī ikdienas apziņā *haoss* – tas ir *nekārtības*,

sakārtotības iztrūkuma sinonīms. Matemātikā, dabas un sociālās zinātnēs iezīmējas arī cita haosa izpratne – neprognozējamība (haoss ūdenī, jo virpuļi sāk uzvesties neprognozējami). Vēl starp termina „haoss” nozīmēm var izdalīt arī sekojošu nozīmi: *haoss* parādās kā *absolūta nenoteiktība*. Kāda no šīm nozīmēm saistās ar kategorijas statusu vai ir tam tuvāk?

Pārdomas liecina, ka priekšroka dodama *haosam* kā *absolūtai nenoteiktībai*. Pirmkārt, tāds *haoss* atspoguļo noteiktu īstenības griezumu. Otrkārt, dara to īpatnēji – ar to tas atšķiras no citām kategorijām. Un, treškārt, atspoguļo īstenību kā robežgadījumu: jebkura noteiktības izpausme norāda jau uz kaut ko blakus *haosam* esošu (līdzīgi Hesioda *haosam*, kas rada dievības). Arī katra subjektīvā spēja kaut ko pateikt par *haosu* padara *haosu* par kaut ko jau noteiktu un paceļ mūsu domas objektu no *haosa* līmeņa. Tāpēc tāda *haosa* izpratne ir sava veida idealizācija. Vai šādai idealizācijai ir kategoriāls statuss?

Kategorijas kā domāšanas procesa robežgadījumi (galējie produkti) necieš savā virzības ceļā uz savu kategoriālo statusu konkurentus, bet atļauj eksistenci tikai blakus ceļa „kolēģiem”: *lietai* nepatīk *sistēma*, vēl mazāk *dzīva sistēma* vai *organisms*, bet patīk *īpašības* vai *attiecības*. *Pasaulei* nepatīk *Saules sistēma*, bet – patīk *esamība*, *matērija* un *forma*.

Haoss – kā *nekārtības*, *sakārtotības trūkuma* sinonīms piecieš „virs sevis” noteiktu *struktūru*, līdzīgi kā *neburkāns* vienā no variantiem piecieš *dārzeni*. Tāpēc ne viens, ne otrs nevar būt ar kategoriālu statusu. Līdzīgi ar *haosu* kā *neprognozējamību*. Domājams, ka *haosam* kā *absolūtai nenoteiktībai* ir jāreķinās tikai ar līdzbiedriem, un šo „bezpriekšnieka” stāvokli šim terminam nodrošina tā kategoriālais statuss.

Kategoriju kā robežgadījumu (galējo produktu) izpratne saistībā ar domāšanas procesu rosina domāt, ka kategorijas ir cilvēku intelektuālās attīstības un noteiktas izziņas pakāpes funkcija ar laika faktoru kā vienu no argumentiem. Šis pēdējais apstāklis labi parāda, kāpēc filozofijas kategoriālais sastāvs mainās. Šajā sakarībā der atcerēties, ka, piemēram, Platonam kategoriju sistēma sastāv no piecām kategorijām (*esamība*, *tāpatība*, *atšķirības*, *kustība*, *miers*), Aristotelim tādas bija vismaz desmit [(pirmā) būtība, daudzums, kādība, attiecība, vieta, laiks, darbība, ciešotne, apstāklis, stāvoklis], I. Kantam ir četru grupu kategorijas: kvantitātes [vienība, daudzība (Mehrheit), visība (Allheit)]; kvalitātes (realitāte, noliegums, ierobežojums (Limitation)); attiecību (substance – akcidence, cēlonis – sekas); kopības (mijiedarbība starp aktīvo un pasīvo); modalitātes (iespējamība – neiespējamība, *esamība* – neesamība, nepieciešamība – nejaušība).

Filozofijas kategoriālā nenoteiktība jeb mainība ir filozofijas priekšmetiskās nenoteiktības cita izpausme. Pasaules kategoriālais redzējums ir mainīgs laika gaitā un atšķirīgs pie dažādām kategorijām. Šo kategoriālo redzējumu var salīdzināt ar īpašu kategoriju tīklu, kas kā pēdējo soļu produkts tver pasauli ļoti nevienmērīgi: vai nu tā acis ir ļoti lielas, vai ļoti mazas, dažos fragmentos tas vispār ir viena liela acs, dažos – tam vispār nav acu. Šāds tīkls nosprauž sava veida orientierus pasaules virzienā.

Tīri no filozofiskām kategorijām filozofiska teorija, protams, sastāvēt nevar – to atšķaida nekategoriāla statusa termini. Šie

termini (savā starpā arī ļoti atšķirīgi) nevis „runā” pasaules virzienā, bet savos apakšslāņos pat „tausta” pasauli savā terminoloģiskā konkrētībā. Tas padara to pasaulīgo vērtību acīmredzamu un nozīmīgu.

Filozofiskā teorija var saturēt arī norādes uz veidu, kādā tiek iegūtas attiecīgās kategorijas: vispārināšanu, sintēzi, analīzi, idealizāciju un tādā arī uz blakus kategorijām esošiem terminiem. Vispārināšanas gadījumā tie ir termini *organisms* – *dzīva sistēma* – *sistēma* – *lieta* (plašā nozīmē). Daudziem filozofiem šie termini ir raksturīga viņu filozofisko teoriju sastāvdaļa – gan tiešā nozīmē, gan uz analogijas pamata.

Blakus šādām attiecībām filozofiskā teorija var saturēt arī metodoloģiska rakstura analīzi – arī terminu savienojamības, nesavienojamības analīzi, loģisko pāreju pamatotības jautājumu noskaidrošanu, deduktīvo seku analīzes jautājumus.

Normālā veidā tieši filozofisko kategoriju klātesamība (priekšmetiskās valodas statusā) padara teoriju par filozofisku. Noteikts kategoriju tīkls veido teorijas filozofisko „formu”, kuras dēļ teorijas „substrāts” tiek saukts par filozofisku teoriju.

Dažu teoriju filozofiskais statuss paliek nenoteikts. Tā, piemēram, dotajā brīdī ir ar apziņas (filozofisko) teoriju. Tās filozofisko statusu var apšaubīt tajos šī fenomena teorētiskās eksplikācijas veidos, kad apziņa tiek saprasta kā specifiska psihiska parādība vai (plašāk) kā ideāls veidojums.

Turpinot filozofiski vēsturisko tradīciju, apziņas problemātika ir jāizvērs kategorijas *forma* ietvaros. Ja mums vēsturiski ir dots kategoriju pāris *matērija* – *forma*, tad apziņas jautājums parādās kā viens no pāra iezīmētās problemātikas aspektiem. Ja apziņa nav matērija (tās daļa, veids) (vulgārais materiālisms), tad tai jābūt formai, tās daļai vai veidam. Tieši tā arī sprieda Aristotelis, teikdams, ka dvēsele ir dzīva ķermeņa forma, kas nodrošina tā barošanos, vairošanos (augu dvēsele), tā barošanos, vairošanos, pārvietošanos un lietu formu uztveri bez matērijas (dzīvnieku dvēsele), tā barošanos, vairošanos, pārvietošanos, lietu formu uztveri bez matērijas un iekšējo formu izziņu (cilvēka kā saprātīgas būtnes dvēsele).

Aristoteļa izpildījumā, kā redzams, dvēseles termins nav domāšanas un izziņas procesa robežgadījums (galējais produkts). Tāds, domājams, ir termins *forma*. Šis termins varētu būt robežgadījums arī apziņas terminam. Šādas analīzes ietvaros var droši teikt, ka apziņas termins nav filozofiska kategorija un arī apziņas tematika nav filozofijas sfēra.

Apziņas tematikas filozofisko raksturu var mēģināt glābt šī fenomena un arī filozofiskā rakstura attiecīga interpretācija. Apziņas sfēru var uzskatīt par sava veida mums pieejamo pasauli – par pasauli mums kā sintēzes rezultātu, un tādā veidā attiecīgais termins ir noteiktas domāšanas operācijas beidzamā soļa produkts. Apziņu var, kā to dara E. Huserls, uzskatīt par [gala] faktoru, transcendentālu veidojumu, kas nekad neparādās, neizpaužas parastas pieredzes ietvaros, bet pats pastāv kā šādas pieredzes nosacījums. Šāda apziņa, ego iziet ārpus pieredzes ietvariem, bet ir tas, kam tāda pieredze ir, piemīt. Apziņa nav šāda pieredze, nav arī šādas pieredzes intencionāls objekts.

Ja iziet no apziņas teorijas kā filozofiska fakta, tad noteiktos gadījumos var redzēt, ka attiecīgās teorijas struktūra var pacelt šīs teorijas centrā pēc būtības nefilozofiskus terminus (skat., piemēram, [6, 243], kas noteiktā skaidrojumā var būt pat interpretējams kā termina pacelšana līdz kategorijas statusam.

Neapskatot visus ar kategoriju dabu, ar teoriju filozofisko statusu saistītos jautājumus, var droši iezīmēt tendenci – ja kategorijas ir domāšanas procesa robežgadījumi (galējie produkti), tad kategoriju un filozofijas jautājumu (funkcionēšanas) sfēra noteikti ir saistāma ar robežas un beigu (gala) fenomenu.

Mēģinot atbildēt uz jautājumu, kas tad galu galā nosaka teorijas filozofisko raksturu, var teikt, ka filozofiskais nav jāmeklē kaut kādā priekšmetiskās sfēras specifiskā. Filozofisko

specifiku varētu izteikt doma – filozofija ir mācība, kuras centrā ir robežtermini (jēdzieni) kā pasaules un tās apguves gala vai izejas produkti. To pašu domu izsakot nedaudz metaforiski un izmantojot Dž. Bruno terminoloģiju, var piefiksēt sekojoši: filozofija ir pasaules redzējums caur izziņas dažādu kustību un virzību galaproduktiem – tā ir pasaules skatījums caur tās maksimumiem un minimumiem.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 301 lpp.
2. *An Interview with Professor David Armstrong / Interviewed by Andrew Chrucky* [tiešsaiste]. [skatīts 01.11.2011]. Pieejams: ditext.com/armstrong/armstrong.html
3. **Аристотель.** *Категории*. **Ип:** Соч.: В 4 т. Т. 2. М.: Мысль, 1978. с. 51 – 90.
4. **Аристотель.** *Топика*. **Ип:** Соч.: В 4 т. Т. 2. М.: Мысль, 1978. с. 347 – 531.
5. **Левин, Г. Д.** *Философские категории в современном дискурсе*. М.: Логос, 2007. 224 с.
6. **Прист, С.** *Теории сознания*. М: Идея-Пресс, ДИК, 2000. 287 с.

Vilis Daberts, University College of Economics and Culture (UCEC), Doctor of Philosophy, scientific degree is received in 1993. 02. 18. – LU. The author's major fields of study: traditional logic, logical, epistemological and axiological aspects of argumentation, philosophic methodology, structure and levels of thinking. The last three work positions: LU, Latvian Academy of Police, UCEC, UCEC - 1 Lomonosova Street, Riga, LV-1019, Latvia, Associate professor. Previous publications: 1. *The logical in its relations with the actual and potential in the discourse*. **Ип:** *Proceedings of Riga Technical University*. Riga, RTU, 2008, Vol. 14, part 8, P. 119 – 131. 2. *Deabstraction of the understanding of argumentation*. **Ип:** *Scientific papers university of Latvia*. Vol. 739, Philosophy. Rīga: Latvijas universitāte, 2008, p. 48 – 68. 3. *About the searches for identity interpretation in the analysis of a society*. **Ип:** *Society and culture. Research papers*. Liepāja: LiepU, 2009. p. 100 – 105.

Vilis Daberts. The Nature of the Categories and the Question of the Subject of Philosophy

The given article tries to show one of the possibilities in finding-out the specificity of philosophy. The author connects such possibility - with finding-out of the certain moments of the nature of categories. In a history of philosophy the certain place is engaged with representations about linkage of philosophy with the certain subject sphere.

Categories, according to traditional understanding, are most the general terms (result of generalization). However, already the enumeration of some terms forces to think, that not all categories are the general terms.

In the literature other understanding of the nature of categories is offered – it is efficiently to consider the categories as limiting cases of process of thinking. It is necessary to divide at least four processes of thinking and their products in connection with which the following categories have been established - generalization, synthesis, analysis, idealization (procedure as a result of which the object with attributes which size reaches the certain limiting case is created).

The categorial structure of philosophy varies. The Plato's system of categories consists of five categories, the system of categories provided by Aristoteles - ten, I.Kant's – includes four groups. The categorial vision of the world varies and is various at different categories. This vision can be compared with a certain network - of categories. The philosophical theory cannot consist only of philosophical categories. It dilutes terms that are not categories. The philosophical theory can contain – indications of the corresponding categories have been formed. Alongside with it the philosophical theory can contain the analysis of methodological character - the analysis of compatibility, incompatibility of terms, finding-out of questions of a substantiation of logic transitions, the analysis of questions of deductive consequences. Traditionally just the presence of philosophical categories makes the theory philosophical.

Sphere of the questions of philosophy and categories is necessary connected with a phenomenon of a boundary, a limit and a final. Philosophical character does not require searches for any subject specificity. The philosophy can be considered as the doctrine with the limiting terms as initial or end-products of learning of the world in the center of focus. The philosophy is a vision of the world through its maxima and minima.

Вилис Дабертс. Природа категорий и вопрос о предмете философии

В данной статье сделана попытка показать одну из возможностей в выяснении специфики философии. Такую возможность автор связывает с выяснением определенных моментов природы категорий. В истории философии определенное место занимают представления о связывании философии с определенной предметной сферой.

Категории, согласно традиционному пониманию, - это наиболее общие по объему термины (результат обобщения). Однако не все категории являются наиболее общими терминами.

В литературе предлагается другое понимание природы категорий – категории эффективно рассматривать в качестве предельных случаев процесса мышления. Необходимо выделить по крайней мере четыре процесса мышления и их продукты, – обобщение, синтез, анализ, идеализация (процедуру, в результате которой создается объект с признаками, величина которых достигает определенного предельного случая), в связи с которыми появляются категории.

Категориальный состав философии меняется. Разные системы категорий – у Платона, Аристотеля, И.Канта и их величина различна. Категориальное видение мира меняется и является различным у разных категорий. Это видение можно сравнить с определенной категориальной сетью. Из одних только философских категорий философская теория состоять не может – ее разбавляют некатегориальные термины. Философская теория может содержать и указания на способ, которым образуются соответствующие категории, и на рядоположенные с категориями термины.

Наряду с этим философская теория может содержать и анализ методологического характера – анализ совместимости, несовместимости терминов, выяснение вопросов обоснования логических переходов, анализ вопросов дедуктивных следствий. В нормальном виде как раз наличие философских категорий делает теорию философской.

Сфера вопросов философии и категорий необходимым образом связана также с феноменом рубежа, предела, конечного. Философский подход не нуждается в поисках какой-то предметной специфики. Философию можно рассматривать в качестве учения, в центре которого находятся предельные термины в качестве исходных или конечных продуктов освоения мира. Философия – это видение мира сквозь его максимумы и минимумы.